

УДК 316.662(=214.58)(497.11)''1815/1884''
316.344.7(=214.58)(497.11)''1815/1884''

Др Иван Јанковић
Адвокат у пензији
ijank@eunet.rs

Оригиналан научан рад
Примљен 22.01.2017.
Прихваћен 01.03.2017.

Социјални статус Рома у Кнежевини Србији

Апстракт: *Као и правни, и социјални статус Рома у Србији до 1884. године био је упоредив с њиховим статусом у другим деловима османског царства: они су били маргинализовани и стигматизовани, на дну социјалне хијерархије. Овоме су доприносили: номадски живот једног дела ромске популације, везаност Рома за бешчастећа занимања, њихова верска индиферентност и боја коже, која је у темељу већине расних предрасуда. Просторно су Роми издвајани у циган-мале, које су од 1850. године биле одређене и за обавезан боравак проститутки, што је додатно допринело стигматизацији Рома уопште. Етничка дистанца између Рома и Срба била је веома велика, а интеретнички бракови крајње ретки: црква није дозвољавала брак између Срба и номадских Рома, али је брак између седентарних Рома-хришћана и Срба био могућ. Роми су свој политички легитимитет заснивали на учешћу појединих Рома у Првом српском устанку, али и на Уставу из 1838. године, по коме су себе сматрали равноправним српским грађанима.*

Кључне речи: Роми, Кнежевина Србија, социјални статус, бешчастећа занимања, етничка дистанца, сегрегација, маргинализација

Период обухваћен овим истраживањем (1815–1884) не поклапа се сасвим с трајањем Србије као вазалне кнежевине османског царства (она је стекла независност 1878, а проглашена је за краљевину 1882). Истраживање је ипак продужено до 1884. године, јер су тада укинута и последњи прописи који су

дефинисали правни статус Рома на начин уобичајен у османском праву, одакле их је српска држава преузела. Као и другде у османској империји, Роми су (у почетку сви, а потом само номади) и у Србији плаћали посебан порез на личност, *цигански харач*, и били под персоналном јурисдикцијом посебног државног органа, *циганског харачлије* (или *харачлука*). Процес укидања ових установа, започет 1839, окончан је тек 1884, када су сви Роми правно изједначени с другим српским поданицима.¹

Као ни правни, ни социјални статус Рома у кнежевини Србији није се битно разликовао од њиховог статуса у другим деловима империје (изузимајући Влашку и Молдавију, где су они имали статус робова све до 1855/1864). А најкраће речено, у османском царству Роми су као етничка група стајали на дну социјалне хијерархије и били социјално маргинализовани и стигматизовани. У томе се слажу сви који су истраживали њихов положај, уз напомену да је он ипак био повољнији него у западноевропским земљама, бар до почетка 19. века.²

Маргинализација и стигматизација Рома се најчешће објашњавају следећим разлозима: обављање бешчастећих занимања; номадски начин живота (једног дела ромске популације); стварна и наводна повезаност са криминалним делатностима, пре свега крађама и преварама.³ Овима би се могли додати и њихова верска индиферентност (уверење да Роми само номинално прихватају било коју религију и да не извршавају верске обавезе) као и боја коже, која често стоји у основу расних предрасуда.

Што се бешчастећих занимања тиче, то су она која су, иако корисна или чак неопходна за опстанак заједнице, презрена, а они који их упражњавају социјално изопштени, лишени појединих права или чак табуисани. Нека занимања су сматрана бешчастећим у иначе врло различитим друштвима и временима (нпр. целати и стрводери); нека се таквим сматрају и данас (нпр. проститутке и коц-

¹ Подробније у: Janković, Ivan, „Pravni status Roma u Kneževini Srbiji”, *Pravni zapisi*, ?? (у даљем тексту: Janković, I, „Pravni status Roma...”). Комплементарности ради, и овај чланак о социјалном статусу Рома обухвата исти период.

² Нпр.: Çelik, Faika, „Community in Motion”: *Gypsies in Ottoman Imperial State Policy, Public Morality and at the Sharia Court of Üsküdar (1530–1585)*, докторска дисертација, Institute of Islamic Studies, McGill University, Montreal, 2013, p. 10 (у даљем тексту: Çelik, F, *Community in Motion...*); Ginio, Eual, „Neither Muslims nor Zimmis: The Gypsies (Roma) in the Ottoman state”, *Romani Studies*, 5, 14(2), 2004, pp. 117–144 (у даљем тексту: Ginio, E, „Neither Muslims nor Zimmis”); Barany, Zoltan, *The East European Gypsies: Regime Change, Marginality, and Ethnopolitics*, Cambridge, 2002, pp. 91–92; Мујић, Muhamed, „Položaj Cigana u jugoslovenskim zemljama pod osmanskom vlašću”, *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, knj. 3–4, 1952, pp. 152–153; Елена Марушиакова и Веселин Попов, *Циганите в Османската империя*, Софија, 2000.

³ Çelik, F, *Community in Motion...*, str.185 ff; Çelik, Faika, „The Limits of Tolerance: The Status of Gypsies (Roma) in the Ottoman Empire”, *Studies in Contemporary Islam*, 1–2, 2003, pp. 174–177; Ginio, E, „Neither Muslims nor Zimmis”, pp. 127–129; Зиројевић, Олга, „Роми на подручју данашње Југославије у време турске владавине”, *Гласник Етнографског музеја*, 45, 1981, стр. 236–237.

кари), док су друга временом изгубила негативне конотације (нпр. димничари и ковачи). Припадници тих професија су често регрутовани само из појединих етничких група и били су предмет свакаких сујеверица: веровало се да поседују магичне моћи и вештине, па другима могу да донесу несрећу, али и срећу.⁴

Демографске карактеристике

Роми су у Србији одувек представљали релативно малобројну етничку заједницу: средином 19. века их је било око 25.000, што је чинило око два процента укупног становништва, отприлике исто колико и данас.⁵ На пример, у Београду је 1860. године било укупно 149 насељених Рома, рачунајући жене и децу.⁶

Ромска популација била је хетерогена по пореклу, начину живота и вероисповести. По пореклу, још је Тихомир Ђорђевић сврстао српске Роме у четири групе, према правцима досељавања: Турски (из османских земаља са југа), Влашки (из Румуније), Мађарски (из Аустрије и Мађарске) и Бели Цигани (из Босне); међу овим групама постојале су знатне разлике у језику и обичајима.⁷

По начину живота, Роми су се делили на номадске („скитајући се Цигани“) и седентарне (варошки или сеоски Цигани). Ове две категорије се нису међусобно сасвим искључивале, јер су и номади, у великој већини, зиме проводили обично на истом месту. Такав граничан случај су у Србији представљали „коритари“, тј. Роми који су се издржавали од израде и продаје дрвених предмета за домаћинство. Док израђују своју робу, живе тамо где има погодног дрвета и где од локалних власти добију дозволу да га секу, а кад произведу довољне залихе, путују по земљи док их не распродају, с тим што увек (или скоро увек) зимују на истом месту.⁸ Не може се тачно рећи колико је било једних а колико других, али је извесно да се удео номада временом смањивао. Тихомир Ђорђевић је мислио да су почетком 19. века скоро сви Роми у Србији били номади,⁹ али подаци о њиховом пореском статусу 1830-их и 1840-их година сугеришу

⁴ Blok, Anton, „Infamous occupations“, у: Blok, Anton, *Honour and Violence*, Oxford, 2001, pp. 44–68 (у даљем тексту: Blok, A, „Infamous occupations...“).

⁵ Према пописима 1866. и 1874. године, учешће Рома у укупном становништву износило је 2,03% – уп. Јовановић, Богољуб, „Попис људства у кнежевини Србији“, *Отаџбина*, 6, 1881, стр. 430–447 и 573–608, податак на стр. 602. Према попису 2011. године, тај проценат је износио 2,1 – уп. Радовановић, Светлана; Кнежевић, Александар, *Роми у Србији*, Београд, 2014, податак на стр. 31.

⁶ „Свега пак народонаселенија њиховог [тј. ромског] 149 душа” – Архив Србије (АС), Министарство финансија – Одељење промишљености (МФ-П), 1860, Ф-П-114.

⁷ Ђорђевић, Тихомир, „Врсте Цигана у Србији”, у: Ђорђевић, Тихомир, *Наши Народни живот*, 2, Београд, 1984, стр. 297–318.

⁸ Janković, I, „Pravni status Roma...“.

⁹ Слично, мада очигледно нетачно, тврди и Јован Гавриловић, говорећи о попису становништва од 1844. године: „Цигани немају постојаног пребивања, него скитају се по земљи”

да је удео једних и других био приближно исти (око 4.000 обвезника). Међутим, према попису из 1874. године, број номада се драстично смањило и свео на само 97 обвезника.¹⁰ Ово смањење је већим делом било фиктивно, настало административним превођењем номада-коритара у спискове стално насељених обвезника, али једним делом показује и остварену седентаризацију номадске популације.

Најзад, по вероисповести Роми су се делили на муслимане и хришћане, мада их те две верске заједнице нису прихватале као равноправне вернике него су их подвргавале разноврсним видовима дискриминације и сегрегације. На пример, Роми исламске вере су најчешће сахрањивани у посебна, *циганска* гробља, одвојено од других муслимана.¹¹ Ипак, верска припадност је утицала да се Роми-муслимани понекад приклањају Турцима или стављају под њихову заштиту: у тврђавама је уз Турке увек боравио један број Рома који су обављали најнижа занимања и нису плаћали никакав порез српским властима, а у кризним временима многи Роми-муслимани су бежали из Србије заједно с Турцима.¹² Само у појединачним, релативно ретким случајевима су Роми-муслимани прелазили у хришћанску веру, обично ради склапања мешовитих бракова.¹³ (Систематско и масовно покрштавање Рома-муслимана у садејству црквених и световних власти отпочело је тек у последњој деценији 19. века, па не спада у оквире овог рада.)

Што се Рома-хришћана тиче, они су често подносили молбе да уместо циганског харача плаћају општи порез (данак), па су појединачним одлукама ослобађани харача и „превођени из Цигана у Србе”. Од 1839. године, сви стално

– „Књажество Србија. Извод из ’Географијско-Статистичног Речника И. Гавриловића’”, *Подунавка*, 10.01.1847, стр. 7.

¹⁰ Номади и седентарни су плаћали различите врсте пореза и вођени су у различитим пореским списковима. Према једном попису из 1847. године, број једних и других био је приближно исти – уп. Janković, I, „Pravni status Roma...”.

¹¹ Smajić, Ramiza, „Romi u bosanskohercegovačkom demografskom mozaiku: osmanski period”, *Academia*, http://www.academia.edu/9237189/Romi_u_bosanskohercegova%C4%8Dkom_demografskom_mozaiku_osmanski_period, (12.12.2016), стр. 6. Лознички Роми се се 1856. године жалели кнезу на локалне власти које су хтеле да измeste њихово гробље – АС, Министарство унутрашњих дела – Полицијно одељење (МУД-П), 1857, Ф-ХП-185.

¹² У погледу Рома по тврђавама, цигански харачлија је водио читаву трговину с турским властима, па је 1846. године предлагао „да се паши београдском уступе 10 Цигана на његово расположеније, који да Правитељству Србском арач не дају, но њихова фамилија да мора плаћати”, али је заузврат и он „преузео” неке Роме од паше – АС, МФ-П, 1846, Ф-И-12. За примере Рома који су бежали из Београда заједно с Турцима после бомбардовања 1862. године в. АС, МФ-П, 1867, Ф-ХИ-32.

¹³ Нпр.: „Омер Циганин” је 1846. године примио хришћанску веру да би се венчао са „србском Циганком [тј. хришћанком]” – АС, Митрополија београдска (МБ), 1846/483.

настањени хришћански Роми су преведени из харача у данак, али су муслимански седентарни Роми остали под управом харачлука.¹⁴

Ромска занимања

Многи Роми су упражњавали друштвено прихваћена занимања: седентарни Роми су се у селима бавили махом земљорадњом, а у градовима понекад „поштеним” занатима, исто као и Срби или Турци – на пример, у Београду их је било међу ћерамиџијама, скелеџијама и каикџијама.¹⁵ Међутим, поједина занимања, и то она најпрезренија, била су искључиво ромска, што је био основ за маргинализацију и стигматизацију читаве ромске заједнице.¹⁶

Све оно што данас зовемо естрадом или индустријом забаве било је у Србији препуштено Ромима. О музицирању као ромској *професији* (занату) у османском царству, па и у Србији, писано је много.¹⁷ Од 38 Рома који су плаћали порез у Београду 1856. године, четворица су били музичари: тројица „свирача” и један који „кује и даире носи”.¹⁸ У естраду су спадали и чочеци (младићи-трансвестити) и ченгије (девојке), који су уз музику изводили еротске плесове и који су регрутовани првенствено из ромске популације. Дресуром дивљих животиња и њиховим приказивањем за накнаду бавили су се једино Роми – мечкари и мајмунари. Сва су та занимања сматрана недостојним Србина.

Слично стоје ствари и с Ромкињама. Оне су, додуше углавном у виду споредног занимања, гатале (прорицале судбину), бацале чини и продавале разноврсне враџбине. Поред тога, поједине су се бавиле проституцијом. У једном узорку од 130 проститутки активних у Београду до 1851. године било је 11 (8,5%) Ромкиња.¹⁹ Тај проценат јесте већи од њиховог процентуалног учешћа у укупној популацији, али насумичност и непотпуност узорка не допуштају извођење било каквих закључака. Међутим, колико год да је било Ромкиња-про-

¹⁴ Јанковић, I, „Pravni status Roma...”.

¹⁵ АС, МФ-П, 1856, Ф-V-5. Каикџије су као надничари веслали или вукли лађе Савом и Дунавом; овај рад је био слабо плаћен, али су га подједнако прихватили и Срби и Турци, а не само Роми. Отуда није спадао у бешчастећа занимања.

¹⁶ Тихомир Ђорђевић је сматрао да управо занимања детерминишу ромски идентитет: „Цигане издваја од других народа и одржава као засебан народ још једино њихово занимање и услед њега специјалан начин живот” – Ђорђевић, Тихомир, „Чиме се Цигани држе као народ”, у Ђорђевић, Тихомир, *Наши Народни живот*, 3, Београд, 1984, стр. 7–12, цитат на стр. 7.

¹⁷ Нпр.: Ginio, n.d.; Ђорђевић, Тихомир, „Цигани и музика у Србији”, у: Ђорђевић, Тихомир, *Наши Народни живот*, 3, Београд, 1984, стр. 32–40. Стигматизација „циганских свирача” се задржала и када су у Србији прихваћени први школовани музичари – књажевски бандисти под руководством Јосифа Шлезингера.

¹⁸ АС, МФ-П, 1856, Ф-V-5.

¹⁹ Више о овом узорку у: Јанковић, Иван, „Обште блуднице: проституција у Београду у првој половини 19. века”, *Годишњак за друштвену историју*, 22, 2, 2015, стр. 25–51.

ституки у стварности, у свету маште и предрасуда све или скоро све Ромкиње су сматране проституткама или бар промискуитетнима. Београдске власти су се 1831. године жалиле „да Циганке, које у суд долазе, с пандурима и апсеницима блудодјествују”, а један харачлија је за београдске Ромкиње сматрао „да се из њих неке саме курвају, а неке су подводнице”.²⁰

Ипак, далеко најчешће занимање Рома у Србији био је ковачки занат. О ковачима вреди нешто више, поготово зато што се то занимање данас више не сматра бешчастећим, а у 19. веку је било такво. Роми су имали монопол на ковачлук. Заправо, на српском су „Циганин” и „ковач” дуго били синоними, што се види из судских и полицијских докумената о стављању окова затвореницима.²¹ Синонимна употреба се среће и у свакодневном говору. Тако уз пословицу „Код попа пио, код Цигана вечерао”, Вук Караџић упућује на другу с идентичним значењем: „Од попа до ковача”.²²

Као и у многим другим друштвима,²³ у Србији (и Црној Гори) су ковачи били презрени и изопштени. Једна анкета о сеоској економији из 1883. године је утврдила да у селима „ковачки рад врше Цигани, јер се Срби тога рада стиде”,²⁴ а петнаест година касније један аутор спомиње да Црногорци „ковачки посао сматрају за недостојан за Црногорца, јер је, по њиховом појму, ковач синоним Циганина”.²⁵

Ковачи су већином били стално насељени, како у варошима тако и по селима, мада их је било и међу номадима. У Београду је 1856. године било 38 стално настањених Рома који су привређивали и плаћали порез, а од њих су петнаесторица (40%) били ковачи; у Ваљеву су ковачи били сва тројица настањених.²⁶ Слично је било и у Пожаревцу: 1824. године књаз Милош наређује да неки Аксентије „цигански харач плаћа, а при том ковачлук свој ради и баштину држи, као што пожаревачки Цигани чине”.²⁷

²⁰ АС, Суд округа београдског (СОБ), Копијални протокол 1831, No. 276 и 1832, No. 285.

²¹ Кнежевским решењем од 18.03.1843. прописана је тарифа „за оживање и одживање преступника, на који се посао Цигани употребити могу” – АС, МУД-П, 1843, Ф-VII-20 (курзив додат). Из бројних других докумената се види да су ради стављања и скидања окова позивани час „ковачи”, час „Цигани”, иако се уствари радило о истим особама.

²² Вук Караџић, *Српске народне пословице, Сабрана дела Вука Караџића*, IX, Београд, 1965, s.v.. На поистовећивање ковача са Рома указују и друге пословице: „Циганска деца од варница се не плаше”; „Циганин се мрчи да му је боље. (Други се људи перу и чисте, а Циганин се кујући мрчи да би што заслужио)”; „Орање је шетање: сиј, виј, па у кош; али је мучно чувалдузе теглити [тј. израђивати игле од метала], казао Циганин сељаку”.

²³ Уп. Blok, A, „Infamous occupations...”, стр. 46–47.

²⁴ „Прикупљање података о стању наше пољске привреде”, *Тежак*, 16, 4, 01.04.1883, стр. 273.

²⁵ Лапчевић, Драг. Н., „Плетарство у Србији”, *Тежак*, 29, 16–17, 26.04.1898, стр. 103.

²⁶ АС, МФ-П, 1856, Ф-V-5.

²⁷ *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, ур. В. Крстић и Н. Петровић, Београд, 1973, стр. 59, бр. 1854 (у даљем тексту: *Протокол кнеза Милоша*).

У ранијим временима, Роми су користили тада водећу технологију обраде метала и радили су за потребе војне индустрије, а квалитет њихових израђевина је био на гласу. Међутим, већ почетком 19. века та технологија била је увелико превазиђена, па су значајнији грађевински и индустријски пројекти поверавани стручњацима школованим на западу. У Београду је „шлосер” Јозеф Штајнлехнер око 1840. године као рекламу на крову своје куће „наместио ковача, у природној величини, с кожном кецељом о врату, с чекицем у руци, и с наковњем пред њим”; управо је Штајнлехнер изводио гвожђарске радове при грађењу јавних здања, укључујући нову београдску апсану 1841. године.²⁸ Роми-ковачи су већ тада обављали само ситније послове, као што су поткивање коња и окивање затвореника, израда примитивних ексера и поправка пољопривредних алатки; у другој половини 20. века су углавном калајисали и крпили оштећене металне судове.²⁹

Ромски криминалитет

На Светоандрејској скупштини 1858. године, један предлог да се ограничи насељавање Рома образложен је овако: „Цигани су људи очовадни и њихов скитнички живот шкоди околини у којој су; јер они, настанивши се на својим чергама код неке обштине, ову својом крађом угњетавају”.³⁰ Лоповлук је био битан елемент ромског стереотипа, у тој мери да су у школске читанке неизоставно уношене приче о „Циганчету које краде”. Ипак, у рецензији на једну читанку, коју је Просветни савет усвојио 1882. године, препоручено је да се те приче изоставе јер „има доста места где и Цигани посећавају нашу основну школу”, па зато, „иако Цигани имају навику да краду, опет би њихову децу требало поштедети од поруге којој се излажу пред целом школом кад се ти чланчићи читају”. И уопште, „свуда где се помињу ’циганчад’ као крадљивци [треба] да се каже ’неваљало дете’”.³¹

Оскудни статистички подаци којима располажемо не подупиру стереотип Рома-лопова. Међу 1.122 лица која су прошла кроз затвор београдског суда од 1837. до 1841. године, Рома је било само шеснаест, тј. мање од два процента, колики је био њихов удео у становништву. При том треба имати у виду да нису сви затвореници били у затвору због кривичних дела – скоро половина свих

²⁸ АС, МУД-П, Деловодни протокол (даље: ДП) 1841, No. 3825.

²⁹ Ја памтим да су и после 1950. године Роми редовно долазили у дворишта стамбених зграда у центру Београда вичући: „Крпим лонце, шерпе, коритааа!” па су растопљеним калајем крпили кухињске судове које им станари изнесу (а оправљали су и жице на кишобранима).

³⁰ Andrija Radenić, *Svetoandrejska skupština*, Beograd, 1964, str. 155.

³¹ Записник Главног просветог савета од 9. јуна 1882, *Просветни гласник*, 3, 16, 1882, стр. 489, 493.

хапшења била је због дуга, непослушности или породичних сукоба. Исто важи за Роме: од њих 16, само деветорица су хапшена због криминалитета – седморица због крађе, а по један због проневере и силовања. Остали су били у затвору из других разлога: углавном због дуга или отмице девојке-Ромкиње. Један је кажњен телесно зато што је имао смешеније (сексуални однос) с ћерком свог газде, а други зато „што је србско дете чичелук (цвећарство) учио”.³²

Положај Рома у систему харачлука

За кажњавање Рома нису били надлежни само судови и полиција него, све до 1853. године, и један специјализован државни орган – цигански харачлук. Заправо, харачлук је имао примарну надлежност за кажњавање преступа унутар ромских заједница, уз примену ромског обичајног права, што се углавном сводило на новчане казне за свађе, туче и сексуалне преступе међу самим Ромима.³³ Иако су, бар у теорији, харачлије имале и дужност да штите Роме од насиља и угњетавања других власти или појединаца, у стварности је управо харачлук служио као инструмент за њихову експлоатацију. Харачлије су користиле Роме за своје потребе као бесплатну радну снагу, уцењивали их (на пример, издавањем потврда о брачном стању и сродству, без којих Роми нису могли да се венчавају), пљачкали и злостављали на разне начине.³⁴

Најмање зло је било што су Роми морали да бесплатно свирају својим харачлијама приликом њихових, понекад вишедневних теревенки.³⁵ Харачлија Таса (Атанасије Ивановић) их је користио и као своју личну „добровољачку” војску у борбама у Војводини 1848. године: „Арачлија господин Таса довео нам је два ескадрона коњаника са својим бандама [тј. оркестрима]”.³⁶ Ратовање против Мађара у Војводини је појединим „добровољцима” могло донети користи у виду пљачке, али је многе коштало живота или бар здравља. Један од учесника, цигански кмет Мурат Мусић овако образлаже своју молбу да буде

³² Подробије о овом узорку затвореника у: Јанковић, Иван, „Апсеници Суда окружија београдског 1837–1841”, *Српске студије*, 6, 6, 2015, стр. 196–221.

³³ Више о харачлуку у: Janković, I, „Pravni status Roma...”; Ђорђевић, Тихомир, „Цигански харачлук у Србији”, у: Ђорђевић, Тихомир, *Наши народни живот*, 2, Београд, 1984, стр. 317–344 (у даљем тексту: Ђорђевић, Т, „Цигански харачлук...”).

³⁴ За примере в. Ђорђевић, Т, „Цигански харачлук...”.

³⁵ Карађул, „арачлибаша цигански”, упао је 1824. године у београдски конак књаза Милоша: после целодневног лумповања по вароши „он са Циганима својим у трпезарију дође, Цигане за астал постави, никог и не питајући и Циганима свирати заповеди”. У сукобу с кнежевим момцима који је уследио, Карађул је убијен – в. извештај архимандрита Мелентија Милошу, објављен у Перунички, Бранко, *Београдски суд 1819–1839*, Београд, 1964, стр. 209–210; в. и *Протокол кнеза Милоша*, 33, 35.

³⁶ *Новине Србске*, 18.01.849, стр. 22.

ослобођен харача: „У прошлогодишњем 848 и 849 у Маџарској рату, на позив власти [тј. харачлије], ја сам [...], у друштву с прочима, предводећи опредељено ми число Цигана учествовати имао, пак сам у овој рату осакаћен у два средња прста на десној и средњем прсту на левој руци, тако да у стању нисам ни за себе самог зарадити а камо ли жену и децу ранити и од другог зла бранити”. Иако се Мусић надао да ће власт, „смагтрајући и нас [Рома] у смотренију овом да смо равни свим житељима Србије и да су и нама врата милости отечаске отворена, и на мене бедна свој премилостиви поглед бацити”, његова молба је ипак одбијена.³⁷

Роми су повремено регрутовани и ради учешћа у бунама и династичким сукобима унутар Србије, већ према политичким склоностима и амбицијама појединих харачлија. Један такав, Анастас Логофет, учествовао је у Пекетиној буни 1840. године, „имавши под својом руком неко число Цигана”.³⁸

Харачлијске злоупотребе су биле тако драстичне, харачлије толико корумпиране, а жалбе на њих тако честе да је 1853. године харачлук укинут. У образложењу те одлуке харачлук је описан као један „систем” који никако није у стању да утиче на „грађанско и морално поправљање” Рома.³⁹ Ова формулација је била инспирисана идејом да држава има задатак да унапреди статус ромске популације, и то тако што ће је седентаризовати (тј. стално населити чергаре) и „цивилитовати” (углавном путем образовног система). Та идеја никада није преточена у сувислу и одрживу стратегију, али су поједине, кампањске мере власти довеле до, углавном добровољне, седентеризације већине номадских Рома током шездесетих и седамдесетих година 19. века, а тиме и до већег обухвата ромске деце школским системом. Српски чиновници су пожељност такве реформе правдали угледањем на „образовану Европу”, мада су се слични процеси одвијали и у тадашњој османској империји.⁴⁰

Просторна сегрегација Рома

Као и у свим урбаним центрима, како на западу тако и на истоку, и у српским градовима су Роми живели издвојено, у циганским махалама (циган-мале). Сама по себи, таква сегрегација не мора бити последица дискриминације већ

³⁷ АС, МФ-П, 1856, Ф-IX-98.

³⁸ АС, МУД-П, 1840, Ф-XV-5.

³⁹ „Решење о потчињенију отечествених Цигана правилном руковању земаљских, како полицијних тако и финансијалних власти”, *Зборник закона и уредба и уредбених указа изданих у Књажевству Србском*, 7: 69.

⁴⁰ За пројектоване српске реформе и њихове резултате в. Janković, I, „Pravni status Roma...”, ??, а за османске: Faika Çelik, „'Civilizing Mission' in the Late Ottoman Discourse: The Case of Gypsies”, *Oriente Moderno*, 93: 577–597 (2013).

може представљати аутономан избор појединих етничких заједница у урбаним условима. У случају Рома, међутим, просторна сегрегација је била последица, али и симбол њихове социјалне маргинализације.

Београдске циган-мале (понекад их је било више од једне) су често мењале локацију, јер су их власти расељавале да би направиле места за новодосељене Србе. Једна од првих налазила се испред Варош-капије („спрам старог гробља”), а расељена је средином 1830-их година. Заостали Роми су принудно исељавани, јер нови становници нису хтели да их трпе у својој близини. Група грађана је 1838. године петицијом тражила од полиције да протера Катку Циганку, родом из Хрватске, која већ десет година живи на том месту у својој кући и „раселивши се Цигани она сама заостала”: Ката је „савим безобразна пијаница и крадљивица ... у пијанству од велике болести [тј. епилепсије] пада ... и свакога напада”. Полиција је наредила Кати да сама прода своју кућу и купи другу у новој Циган-мали, а када она то није учинила принудно ју је иселила а кућу продала на јавној лицитацији једном кафецији.⁴¹

Нова Циган-мала налазила се близу Стамбол-капије, у данашњој Скадарлији, али су Роми и одатле брзо исељени, а у Скадарској улици су изграђене нове, господске куће. Већ око 1868. године ту више није било Рома, али се назив Циган-мала задржао као топоним за Скадарлију. Зато су нови становници молили власт да буду „ослобођени овог поругателног имена” тј. да њихова улица добије ново име, што се и догодило.⁴² Свако довођење у везу с Ромима, па макар и преко старих топонима, доживљавано је као својеврсна стигматизација.

Додатној стигматизацији циган-мале у Београду је допринела и одлука, донета око 1850. године, да проститутке могу становати само у „тако названој Циганској мали”, као месту које је „већ за блуднице опредељено”. Тако је два сестрама наређено да се „у одређену за блуднице малу преселе”, а кад је полиција за једну дознала да се самовласно одселила одатле, „одмах је исту к себи призвала и заказала јој је да она никако не може на другом месту у вароши докле се као блудница владала буде седити но онде гди јој је а и другима њој подобнима већ дозвољено живити”.⁴³

Поред Рома стално настањених у градовима, било је Рома-чергара који су дужевремено, па и стално живели уз градове у својим чергама.⁴⁴ Једна ромска заједница је тако живела на београдској Карабурми кроз више генерација. Када су се једном забринули да ће одатле бити протерани, упутили су 1859. године

⁴¹ Историјски архив Београда (ИАБ), Управа града Београда (УГБ), 1838, 335, к. 2; 573 и 671, к. 3.

⁴² Срђан Радовић, *Београдски одоними*, Београд, 2014, 60.

⁴³ АС, МУД-П, 1852, Ф-III, 72 и 1853, Ф-VIII-143.

⁴⁴ Овакви примери показују да „чергар” није исто што и номад. Власти су понекад све номаде називале чергарима, али је чешће коришћен прецизнији термин: „скитајући се Цигани”. Чергар је онај ко живи у черги а не у кући, без обзира да ли се сељака или не.

следећу молбу кнезу Милошу: „Ми живимо овде покрај Дунава на обали гди је прва Циглана јошт пре 32 године постојала, тј. са нашим чергама и нашим фамилијама. [...] И данак [смо] овде Правитељству плаћали. А данас смо узнемирени од Управитељства вароши овдашње и оће нас све да дигне и да нас све са нашим фамилијама с тог места расели. [Моле да остану ту] као што смо и до данас живели и ту смо се изродили и очеви наши помрли”. Показало се да је београдска власт заиста издала наредбу о расељавању Рома, али да се она не односи на „београдске Цигане” него само на „стране Цигане који су се из других места и окружија са својим чергама око вароши преумложили”; њихово протеривање ће смањити број крађа у вароши.⁴⁵ Једна група чергара живела је још ближе београдској вароши, код касапске шупе испред Видин-Капије: они су се 1847. године потукли с касапским момцима, због чега су кажњени. У пресуди су сукобљене стране означене као „Цигани” и „Срби”.⁴⁶

Треба рећи и да сегрегација никако није била апсолутна и да има примера мешовитих комшилука, у којима заједно обитавају Роми, Срби и Турци. У Београду је такав случај био нарочито на Дорћолу, где је, на пример, извесна Дуда Циганка изнајмљивала собу изнад кафане Аћима Ристића, Србина.⁴⁷

Етничка дистанца

Као што су избегавали и одбијали просторну блискост (комшилука) с Ромима, не-Роми су избегавали и друге облике блискости с њима, пре свега брачне односе. Поједини свештеници нису били сигурни да ли је брак између Срба и Рома (наравно, само хришћана а не и муслимана) уопште дозвољен по црквеном праву. Када је један младић хтео да ступи у брак с девојком из суседног села која је била „циганског порекла”, локални свештеник је тражио упутство од митрополита. Одговорено му је да је такав брак могућ ако су родитељи младенаца сагласни, али само зато што је девојчина породица „стална [тј. седентарна] и живи као и остали житељи Србије”.⁴⁸ Из овог одговора следи да брак између Срба и номадских Рома не би био дозвољен.

У једном другом случају одобрен је брак између београдског папуције Стојана и „покрштене Циганке Христе”. Брак се брзо распао и обоје су нашли себи друге партнере – Христа једног механџију, опет Србина. На питање полиције треба ли супружнике принудити да живе заједно, конзисторија им је дозволила раздвојен живот.⁴⁹ Уопште, интернетничке ванбрачне заједнице из-

⁴⁵ АС, МУД-П, 1859, Ф-VIII-12.

⁴⁶ ИАБ, УГБ, 1848, Ф-V-1147, к. 91.

⁴⁷ АС, МУД-П, 1858, Ф-VIII-11.

⁴⁸ АС, МБ, 1846/874.

⁴⁹ ИАБ, УГБ, 1846, Ф-III-557, к. 57.

међу Срба и Ромкиња биле су много чешће од брачних. Полиција је принудно раздвајала и кажњавала партнере као блуднике, али је исто тако поступала и када су партнери били из исте етничке групе.⁵⁰

Што се тиче веза између Рома и Српкиња, оне су биле веома ретке, најчешће су на оштру осуду околине и спречаване су, као што показује следећи пример. „Скоро [се је] догодило да је ћерка Шишка Лазе, трговца из Параћина и Српкиња, побегла од мужа и венчала се за Циганина скитницу и с њиме имала децу, па ју је Арачлија једва нашао и предао началству ћупријском”.⁵¹ У једном другом случају, деветнаестогодишњи Ром се упустио у сексуални однос с дванаестогодишњом Српкињом Петријом, и то на њено наговарање. Кажњен је батинама и прогонством: „једно зато што се Петрија још као дете, почем више од 12 година нема, сматрати мора, одкуда следује да је он, Циганин, баш да му је и она сама повода дала, њу одбити и по томе дјевство њено сохранили могао [...] а друго пак зато да би се другима пример дао”.⁵²

Етничка дистанца је одржавана и онда када су Роми и Срби заједно учествовали у војним операцијама – у првом устанку, у династичким сукобима и у борбама против Мађара у Војводини. Тако, када су Роми тражили да се причесте уочи битке („и ми смо људи, и ми душу носимо, биће добро да се причестимо”), уместо вина и нафоре добили су мешавину рена и сирћета, јер је њихов харачлија сматрао да би „обесветио причешће кад би га дао Циганима”.⁵³

Ромска елита

Ромску елиту су чинили, пре свега, цигански кметови (церибаше), који су посредовали између појединих ромских заједница и власти (харачлука односно полиције). Њих је постављала власт, углавном на предлог и уз сагласност ромске заједнице, а дужност им је била да одржавају ред и помажу властима у наплати пореза и других давања. Имали су своје печате и практично у свему били изједначени са српским сеоским кметовима.⁵⁴

У елиту су спадали и они Роми који су учествовали у првом српском устанку, па су неки од њих за заслуге још под Карађорђем награђени звањем бимбаше

⁵⁰ Примери у: ИАБ, УГБ, 1840, Ф-1-72.

⁵¹ АС, МФ-П, 1845, Ф-Х-38.

⁵² АС, СОБ, 1843, Ф-VII-1490.

⁵³ Један извор ову анегдоту везује за битку на Делиграду 1806. године (Ђорђевић, Тихомир, „Бледи помени”, *Нова искра*, 3, 6, 1904, стр. 76), а други за борбе у Мађарској 1848. године (Н.Н., „Цигани у српском народном веровању”, *Искра*, 6, 10, 1911, стр. 187–189, цитат на стр. 187 н4).

⁵⁴ АС, МФ-П, 1845, Ф-1-110.

(турски официрски чин).⁵⁵ Затим, поједини Роми су, различитим поводима, добијали привилегије (звања и/или плату) од кнеза Милоша и других старешина, укључујући харачлије. Уставобранитељско министарство унутрашњих дела, извештено да „јагодински Цигани безобразним начином себи присвајају чиновничка права и сами себи дају име капетана”, спровело је истрагу о тој ствари. Нађена су петорица Рома који су под Карађорђем предводили своје сународнике у бојевима а чије је заслуге признавао и у то име их новчано помагао и кнез Милош; њима је дозвољено да назив „бимбаша” носе до смрти. Што се тиче „капетана”, неки су се тако називали „не из какве злобе [...] него из уважења међусобног као познати код Арачлије. Тај се обичај од дужег времена међу Циганима уобичајио”. Министарство је забранило ту праксу и прописало да се Роми, изузимајући ону петорицу бимбаша, „могу звати само кметовима а никако капетанима или другим чиновничким титулама”.⁵⁶

Најзад, поједини Роми су могли стећи виши статус и/или одређене привилегије као награду за услуге учињене некој од страна у династичким сукобима који су обележили српску историју 1840-их година. Тако је, на пример, Синан Циганин доживотно ослобођен од плаћања харача „за услуге учињене отечеству приликом садашњег народног волненија”.⁵⁷

Припаднике ромске елите је могуће идентификовати јер се њихова имена јављају на бројним петицијама које су поједине ромске заједнице разним поводима упућивале властима. Додуше, неке од тих петиција мање одражавају аутентичну вољу самих Рома а више вољу и потребе харачлије Тасе Ивановића, који је годинама водио политичку акцију за поновно увођење већ укинуте установе циганског харачлука. У ту сврху је Ивановић организовао ромске „скупштине” на којима су десетине циганских кметова из целе Србије једнодушно тражиле повраћај харачлука.⁵⁸ При томе, интереси бар неких кметова су се поклапали с Ивановићевим, јер су у оквирима харачлука и они заузимали уносне положаје као Ивановићеви помоћници.

Ипак, анализа садржине ромских петиција и у њима коришћених формулација открива, макар у назнакама, идеје ромске елите о основама политичког легитимитета ромске популације и њених захтева. Поред тога, петиције садрже и назнаке о начину на који су Роми перципирали сопствени социјални статус у српском друштву.

⁵⁵ О учешћу Рома у првом устанку в. Владимир Стојанчевић, „Политички и правни положај Цигана (Рома) у Србији првог и другог устанка”, у: Милош Мацура (ур.), *Развитак Рома у Југославији: проблеми и тенденције. Зборник радова са научног скупа одржаног 12. и 13. јануара 1989. године*, Београд: САНУ, 1992, стр. 25–30 (у даљем тексту: Стојанчевић, В, „Политички и правни положај Цигана”).

⁵⁶ АС, МФ-П, 1846, Ф-Х-49 и 1847, Ф-ХП-11.

⁵⁷ АС, МФ-П, 1842 ДП, No. 82.

⁵⁸ За Ивановићеву акцију в. Ђорђевић, Т., „Цигански харачлук...”, стр. 341–343.

Основи политичког легитимитета Рома

Несумњива заслуга на коју су Роми могли да се позову и на који су се повремено позивали да би истакли сопствени политички легитимитет у српском друштву било је њихово учешће у првом српском устанку. Наиме, поједине групе Рома, и то углавном муслимана, бориле су се на страни Срба против Турака у бројним биткама од 1804. до 1813. године. Шта више, Роми-устаници су имали свог представника – „војводу (Циганина)” – у Скупштини устаничких старешина. Одавде је један аутор извео далекосежан закључак да је током устанка „извршен револуционарни прекид дотадашњег начина живота, али и у свести и мишљењу Цигана у Србији, чиме је био отворен пут за њихову интеграцију са основном друштвеном и етничком масом српског становништва, односно пређен је основни праг за њихову, практично спонтану християнизацију и европеизацију на овом делу Балканског полуострва”.⁵⁹

У стварности, овај револуционарни потенцијал, ако је уопште постојао, није реализован, а ромска популација у кнежевини Србији била је и даље маргинализована и дискриминисана. Како каже један аутор поводом прикупљања циганског харача 1833. године: „И ако су се, поред Срба, и Цигани јуначки борили у рату за слободу и независност, опет за то нису хтели да се вежу за једно место и раде земљу”.⁶⁰ Ако сврставање уз Србе у устанку Ромима није донело стварну промену социјалног статуса, оно је могло да послужи и служило је као аргумент којим су Роми подупирали поједине своје захтеве. Како стоји у једној петицији кнезу из 1858. године: „Наше је отечество Србија и наши су стари, јошт под владом Вашег блаженопочившег отца, проливали крв за стеченије права и отечества, и према нашем числу [...] приносили смо и ми жртве као и остали српски народ, које и данас чинимо”.⁶¹ А у једној другој петицији потписници наглашавају: „[ми смо] јошт за време владе блаженопочившег родитеља вашег [тј. Карађорђа] заштићени права као и остали житељи уживали, па и доцније [...] смо свуда као верни поданици ове Државе храбро војевали, о чему није ни вашој светлости непознато”.⁶²

Али и без позивања на посебне заслуге, Роми су легитимитет својих захтева могли да заснују на општијој идеји политичке, тј. уставне равноправности, која је ухватила корена у свим слојевима српског друштва после ступања на снагу Устава из 1838. године. У једној петицији из 1839. године, којом траже да им се додели обрадива земља, зајечарски Роми свој захтев образлажу овако: „будући да смо и ми по данашњим правима као и остали народ србски за пода-

⁵⁹ Стојанчевић, В, „Политички и правни положај Цигана”, стр. 29.

⁶⁰ Петровић, Мита, *Финансије и установе обновљене Србије*, I, Београд, 1897, стр. 151.

⁶¹ Наведено према: Ђорђевић, Т, „Цигански харачлук...”, стр. 341.

⁶² АС, МФ-П, 1855, Ф-VIII-151.

нике ове провинције признати”.⁶³ Роми из села Буковика су се, кажу, доселили из Турске да би „уживали иста права као и Срби и сви остали у отечеству”,⁶⁴ Роми досељени из Каравлашке „још из времена блаженопочившег Карађорђа” се хвале да су „у средину Србске државе примљени” и да ту „уживају многа благодјетелна призренија”.⁶⁵

Наизглед парадоксално, и онда када се позивају на посебне заслуге и/или уставну равноправност, ромске петиције не губе из вида стварни социјални статус Рома и њихову маргинализацију. У петицијама Роми себе описују у складу с уобичајеним антиромским стереотиповима: у Србију су примљени „иако смо од Бога проклет и као један скитнички и презрителни род људски познати били”. Ми смо, кажу даље за себе, „људска, истина презрена и проклет створења”, која је Бог проклео „да вечно по свету блудимо и да у устима и памети других људских створења прелаз и средину између људи и животиња сачињавамо”.⁶⁶ „Ми смо крајња сиротиња и с једном речију нигди ништа на Свету као сваки скити [тј. „скитајући се Цигани”, номади] осим једних голих и нагих живота својих и своје ситне дечице немамо”.⁶⁷

У истом даху у коме славе стечену равноправност са Србима, петиције одражавају и свест о стварности у којој, равноправни или не, Роми и Срби живе у одвојеним световима. У молби коју су 1858. Совјету поднела 43 циганска кмета „у име свију Цигана” и којом траже поновно увођење харачлука, стоји: „Ми смо Цигани, као таквих нас се Срби гаде; нема примера, нити може бити, да се Србин и Циганин сроде; ми смо дакле у приватном животу од Срба одвојени, гоњени и презрени, дакле и управа с нама не може бити једна са Србима”.⁶⁸

Закључак

Роми су у 19. веку, као и данас, чинили око два процента укупног становништва Србије. Иако су у правном погледу били мање дискриминисани него у западноевропским друштвима, у социјалном погледу су били сегрегисани, маргинализовани и стигматизовани. Просторно изоловани у циган-мале, у којима су од 1850. принудно боравиле и проститутке (без обзира на етничку припадност), Роми су живели и на великој етничкој дистанци од Срба. Ексклузивна занимања Рома, као што је обрада метала, сматрана су бешчастећим. До 1853. године, Роми-номади су били под делимичном јурисдикцијом посебног

⁶³ АС, Министарство иностраних дела – Внутрено одељење (МИД-В), 1839, Ф-III-25.

⁶⁴ АС, МФ-П, 1854, Ф-IV-121.

⁶⁵ АС, МФ-П, 1858, Ф-V-53.

⁶⁶ АС, МФ-П, 1858, Ф-V-53.

⁶⁷ АС, МФ-П, 1854, Ф-IV-121.

⁶⁸ Наведено према: Ђорђевић, Т, „Цигански харачлук...”, стр. 342–3.

државног органа, циганског харачлука, који их је злостављао и експлоатисао на разне начине. Ромску елиту су чинили малобројни преживели учесници Првог устанка („бимбаше”) и цигански кметови, које је постављала власт, по правилу уз сагласност ромских заједница. У саобраћају с државним органима, ова елита је истицала политички легитимитет Рома у српском друштву, а заснивала га је делом на заслугама Рома у заједничкој са Србима борби за ослобођење од Турака, а делом на уставној равноправности свих српских грађана. Ипак, свој стварни друштвени положај су углавном перципирали реалистичније и песимистичније: у очима Срба, „ми сачињавамо прелаз и средину између људи и животиња”. И: „ми смо Цигани, као таквих нас се Срби гаде [...]; ми смо дакле у приватном животу од Срба одвојени, гоњени и презрени”.

Извори и литература

- Архив Србије (АС), Министарство финансија – Одељење промишљености (МФ-П), Министарство унутрашњих дела – Полицијно одељење (МУД-П), Митрополија београдска (МБ), Суд округа београдског (СОБ), Министарство иностраних дела – Внутрено одељење (МИД-В)
- Barany, Zoltan, *The East European Gypsies: Regime Change, Marginality, and Ethnopolitics*, Cambridge, 2002.
- Blok, Anton, „Infamous occupations”, у: Blok, Anton, *Honour and Violence*, Oxford, 2001.
- Гавриловић, Јован, „Књажество Србија. Извод из ’Географско-Статистичног Речника. Гавриловића’”, *Подунавка*, 10.01.1847.
- Ginio, Eual, „Neither Muslims nor Zimmis: The Gypsies (Roma) in the Ottoman state”, *Romani Studies*, 5, 14(2), 2004
- Ђорђевић, Тихомир, „Врсте Цигана у Србији”, у: Ђорђевић, Тихомир, *Наш Народни живот*, 2, Београд, 1984, стр. 297–318.
- „Чиме се Цигани држе као народ”, *Наш Народни живот*, 3, стр. 7–12.
- „Цигани и музика у Србији”, *Наш Народни живот*, 3, стр. 32–40.
- „Цигански харачлук у Србији”, *Наш народни живот*, 2, стр. 317–344.
- „Бледи помени”, *Нова искра*, 3, 6, 1904, стр. 76.
- Записник Главног просветог савета од 9. јуна 1882, *Просветни гласник*, 3, 16, 1882, стр. 489, 493.
- Зборник законá и уредба́ и уредбених указа изданих у Књажеству Србском*
- Зиројевић, Олга, „Роми на подручју данашње Југославије у време турске владавине”, *Гласник Етнографског музеја*, 45, 1981
- Јанковић, Иван „Обште блуднице: проституција у Београду у првој половини 19. века”, *Годишњак за друштвену историју*, 22, 2, 2015, стр. 25–51
- „Апсеници Суда окружија београдског 1837–1841”, *Српске студије*, 6, 6, 2015, стр. 196–221
- „Pravni status Roma u Kneževini Srbiji”, *Pravni zapisi*, ??

- Историјски архив Београда (ИАБ), Управа града Београда (УГБ)
Јовановић, Богољуб, „Попис људства у кнежевини Србији”, *Отаџбина*, 6, 1881, стр. 430–447 и 573–608.
- Караџић, Вук, *Српске народне пословице, Сабрана дела Вука Караџића*, IX, Београд, 1965.
- Лапчевић, Драг. Н., „Плетарство у Србији”, *Тежак*, 29, 16–17, 26.04.1898.
- Марушиакова, Елена и Веселин Попов, *Циганите в Османската империя*, Софија, 2000.
- Мујић, Muhamed, „Položaj Cigana u jugoslovenskim zemljama pod osmanskim vlašću”, *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, кнј. 3–4, 1952
- Н.Н., „Цигани у српском народном веровању”, *Искра*, 6, 10, 1911, стр. 187–189 *Новине Србске*
- Перуничкић, Бранко, *Београдски суд 1819–1839*, Београд, 1964.
- Петровић, Мита, *Финансије и установе обновљене Србије*, I, Београд, 1897
- Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, ур. В. Крстић и Н. Петровић, Београд, 1973
- Radenić, Andrija, *Svetoandrejska skupština*, Београд, 1964
- Радовановић, Светлана и Александар Кнежевић, *Роми у Србији*, Београд, 2014
- Радовић, Срђан, *Београдски одоними*, Београд, 2014
- Smajić, Ramiza „Romi u bosanskohercegovačkom demografskom mozaiku: osmanski period”, *Academia*, http://www.academia.edu/9237189/Romi_u_bosanskohercegova%C4%8Dkom_demografskom_mozaiku_osmanski_period, (12.12.2016)
- Стојанчевић, Владимир, „Политички и правни положај Цигана (Рома) у Србији првог и другог устанка”, у: Милош Мацура (ур.), *Развитак Рома у Југославији: проблеми и тенденције. Зборник радова са научног скупа одржаног 12. и 13. јануара 1989. године*, Београд: САНУ, 1992
- Çelik, Faika, „The Limits of Tolerance: The Status of Gypsies (Roma) in the Ottoman Empire”, *Studies in Contemporary Islam*, 1–2, 2003
- „Community in Motion”: *Gypsies in Ottoman Imperial State Policy, Public Morality and at the Sharia Court of Üsküdar (1530–1585)*, докторска дисертација, Institute of Islamic Studies, McGill University, Montreal, 2013
- „’Civilizing Mission’ in the Late Ottoman Discourse: The Case of Gypsies”, *Oriente Moderno*, 93: 577–597, 2013

Summary

Ivan Janković, PhD

Social Status of the Roma in the Principedom of Serbia

Social status of the Roma in Serbia until 1884, like their legal status, was comparable to that in other provinces of the Ottoman empire: they were marginalized and stigmatized, at the very bottom of the social hierarchy. This was due to the nomadic lifestyle of a part of the Roma population, their identification with dishonourable occupations, their religious indifference and the colour of their skin. They were spatially segregated into separate neighbourhoods (*cigan-mala*), which since 1850 were also designated for the mandatory residence of prostitutes, which contributed to the general stigmatization of the Roma. The ethnic distance between the Serbs and the Roma was extreme, with a very few interethnic marriages: the Orthodox church did not allow marriage between the nomadic Roma and the Serbs, although marriages between sedentary Christian Roma and the Serbs were possible. The Roma based their political legitimacy on the participation of individual Roma in the First Serbian uprising (1804–1813), as well as on the 1838 Constitution under which they considered themselves as rightful Serbian citizens.

Key words: Roma, Principedom of Serbia, social status, dishonourable occupations, ethnic distance, segregation, marginalization